

קיצור הלכות אבלות

מדריך מעשי לשאלות מצויות של אבלות
לפי מנהגי העדות השונות

הרב יוני דון-יחיא

ברוך דיין האמת

אני מבקש לכאוב איתכם ולהשתתף בצערכם על יקירכם שעלה השמימה.
ברגעים קשים של בלבול וחוסר ודאות, ברצוני לסייע מעט במענה לשאלות רבות שמתעוררות.
אתם מוזמנים להתקשר בכל שאלה שהיא, קטנה או גדולה.

כאן בשבילכם, יוני דון-יחייא

רב מושב הזרעים

054-6702319

מטעמי נוחות הדברים כתובים בלשון זכר

אך מיועדים בשווה גם לנשים

.

תוכן

שעת יציאת הנשמה	1
מהפטירה ועד הקבורה	2
ההלוויה ובית הקברות	4
לאחר הקבורה	5
דיני השבעה	6
קדיש ושליח ציבור	9
תפילה בבית האבל	11
שבת	13
סיום השבעה	15
דיני ה'שלושים'	17
השתתפות בשמחות בשלושים ובשנת האבל	20

שעת יציאת הנשמה

טוב לומר קבלת עול מלכות שמיים ("שמע ישראל", "ה' מלך") עם החולה, וגם וידוי ("אשמנו, בגדנו..."), "גדל אלוקים חי" ו"אדון עולם". יש מהספרדים שאומרים התרת נדרים וקללות במעמד שלושה אנשים¹.

אפשר לומר לחולה שפסוקים אלה יכולים לעזור לרפואתו². אם יש חשש שאמירות אלה יגרמו לחץ לחולה, נכון לאומרם בלחש.

לאחר שנקבע המוות אמורים קרובי הנפטר לברך "דיין האמת" ולקרוע קריעה בחולצה. כיום מקובל להמתין להלוויה, שבה מדריכים את האבלים כיצד לקיים זאת.

טוב שקרובי הנפטר יאמרו לאחר הפטירה 'צידוק הדין', חוץ מבשבת ובחג:

**"אֲדֹנָי נָתַן וְאֲדֹנָי לָקַח, יְהִי שֵׁם אֲדֹנָי מְבָרָךְ.
הַצּוֹר תָּמִיד פָּעֵלוּ, כִּי כָל דֶּרֶכָיו מְשֻׁפָּט.
אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עוֹל, צִדִּיק וְיֵשֶׁר הוּא.
וְהָלַךְ לִפְנֵי צִדְקָה, כְּבוֹד אֲדֹנָי יֶאֱסָפָה.
תִּשָּׁבַב בְּשָׁלוֹם וְתִישָׁן בְּשָׁלוֹם,
עַד בּוֹא מְנַחֵם מִשְׁמִיעַ שְׁלוֹם."**

מותר לגעת בנפטר. לפי הקבלה אין להורים לנשק את בנם או בתם שנפטרו כי יש בכך סכנה³. ויש סוברים שנכון להימנע מלנשק כל נפטר⁴.

אין אוכלים ושותים בחדר שהנפטר נמצא בו, ויש אוסרים גם לעשן. אין מניחים שם תפילין, ויש להכניס את הציציות למכנסיים שלא יהיו גלויות⁵. יש לעשות מאמץ להימנע ממריבות במשפחה, במיוחד ברגעים קשים כאלה שנחוצה בהם אחדות. ובחדר שנמצא בו הנפטר יש להיזהר במיוחד⁶.

1. ראו פני ברוך - ביקור חולים ז, ח-טו. ניתן לקבל אצלי קובץ מורחב עם תפילות לחולה במצב קשה. 2. שולחן ערוך יורה דעה סימן שלח. כל ההפניות לשולחן ערוך להלן הן לחלק יורה דעה אלא אם מצוין אחרת. 3. מעבר יבק ב, יא; חכמת אדם קנז, ח; קיצור שולחן ערוך קצז, ז. 4. אור החיים בראשית ג, א; ערוך השולחן שצד, ב. וראו דבש לפי (נ, כד) בשם הרוקח, שאת הוריו שמתו מותר לנשק. 5. דרכי חסד עמ' כא-כג; מעולם ועד עולם ה, לו. 6. מעבר יבק ג, ד.

דיני השבעה

קרוביו של האבל, כגון אשתו וילדיו (הנכדים והאחיינים של הנפטר), אינם נוהגים דיני אבלות.⁴⁵

יציאה מהבית. האבל אינו אמור לצאת מהבית שבו הוא יושב שבעה, כדי שלא יסיח דעתו מן האבלות, פרט לתפילות.⁴⁶ אם יש צורך, מותר לאבל ללכת לישון בביתו, וראוי שמישהו ילווה אותו שלא ילך לבדו.⁴⁷

נעלי עור. לא נועלים נעלי עור בשבעה, בדומה לתשעה באב.⁴⁸

איש ואשתו. יחסי אישות אסורים ויש להפריד את המיטות.⁴⁹ יש מתירים חיבוק ונישוק.⁵⁰

אכילת בשר. לפי הדין רק לפני הקבורה יש להימנע מבשר ויין, אבל בימי השבעה מותר.⁵¹ חלק מהספרדים נמנעים מאכילת בשר כל השבעה, אבל בשבת אוכלים כי אין אבלות בפרהסיא בשבת.⁵² יוצאי מרוקו נהגו להימנע גם בשבת.⁵³

ברכת המזון. אם שניים אכלו עם האבל, צריכים לזמן. ספרדים ותימנים נוהגים שכל מי שאוכל בבית האבל אומר נוסח מיוחד לזימון ולברכת המזון (הנוסח נמצא בדרך כלל בסוף הסידורים). בשבת, כשסועדים עם האבלים אנשים שאינם אבלים, אין אומרים את הנוסח המיוחד.⁵⁴

אשכנזים אינם נוהגים לומר את הנוסח המיוחד אלא מברכים כרגיל.⁵⁵

טיפול בגוף. מותר לצחצח שיניים ולמרוח קרם שנחנף לרפואה. מותר להשתמש בדיאודורנט או בבושם למניעת זיעה וריח רע, אך לא כדי שינדוף ריח טוב.

אין להתאפר, פרט לרווקה בתקופת השידוכים ולכלה בחודש הראשון לנישואיה,⁵⁶ או למי שמתאפרת מעט לכיסוי מום ולמניעת בושה.⁵⁷

נוהגים שלא לענוד תכשיטים, פרט לטבעת נישואין.⁵⁸

45. צרור החיים ס' א שכך המנהג. 46. שולחן ערוך שצג. 47. אגרות משה יורה דעה ב, קעב; פני ברך כא, ד. 48. שולחן ערוך שפב, א. 49. שולחן ערוך שפג, א. 50. גשר החיים כא, נ. 51. שולחן ערוך שעת, ח. 52. ילקוט יוסף יג, יט; הרב שמואל אליהו. 53. חיי עולם נג, ע בשם שו"ת קרית חנה; צרור החיים ס' קלו. 54. שולחן ערוך שעת; ילקוט יוסף יג, טז; בית מועד פרק יט. 55. ראו באר הגולה סוף סימן שעט. 56. ראו שולחן ערוך שפא, ב-ו. 57. חוקי החיים ס' שפא הע' כד בשם הרב אשר וייס; הרב יהושע בן מאיר. 58. נטעי גבריאל א, קה, כג; וראו גם חזון עובדיה ב, קסט; ציץ אליעזר יא, עג.

מקלחת אסורה כי יש בה תענוג, אבל לשם נקיות מותר. לכן בימינו שאנשים רגילים להתקלח מטעמי היגיינה, מותר לאבֵּל לעשות מקלחת קצרה עם סבון במים קרים או פושרים, אם הוא חש צורך להתנקות.⁵⁹

אישה אבֵּלה אינה טובלת במקווה במהלך השבעה, אבל עושה הפסק טהרה ויכולה להתנקות לשם כך.⁶⁰

שיער וציפורניים. אבֵּל אינו מסתפר ואינו מתגלח. ואינו גוזר ציפורניים בכלי (אין איסור בידים או בשיניים).⁶¹

כביסה ובגדים. לאבֵּל אסור לכבס בגדים או לגהץ, גם לא בשביל אחרים.⁶² אם צריך, מותר לנקות כתם מהבגד.⁶³

האבל אינו לובש בגדים מכובסים, אבל מותר להחליף בגדים סופגי זיעה כמו לבנים, גרביים וגופייה. אף שאר בגדים, כשלא נעים לאבֵּל ללובשם, יכול להחליף למכובסים, ואין צורך לתת לאדם אחר ללובשם לפני כך.⁶⁴

את החולצה הקרועה מקובל שלא להחליף, ומכל מקום מותר להחליפה אם לא נעים ללובשה בגלל זיעה או לכלוך. אבֵּל על אחד מהוריו צריך לעשות "קריעה" גם בחולצה שהחליף,⁶⁵ אבל מותר ללבוש בגד שינה (פיג'מה) בלי לעשות בו קריעה.⁶⁶

אין להחליף מצעים למכובסים אלא אם יש צורך בכך.⁶⁷

כיסא ומיטה. נוהגים שהאבלים יושבים על כיסא נמוך או על מזרן. מבוגרים שהדבר קשה להם יכולים לשבת על כיסא רגיל.⁶⁸ מותר לישון בלילה על המיטה כרגיל.⁶⁹

מלאכות הבית. מותר לאבֵּלה ולאבֵּל לנקות ולבשל לבני הבית.⁷⁰ נוהגים להקל עליהם ולעשות עבורם דברים אלה.⁷¹

אין לתפור ולסרוג בשבעה.⁷²

לימוד תורה. התורה משמחת את הלב ואת הנשמה, ולכן אסור ללמוד תורה. מותר ללמוד הלכות אבלות וספרי מוסר שמעוררים את הלב.⁷³ מותר לומר מזמורי תהלים שאין בהם שמחה.⁷⁴

59. בשם הרב מרדכי אליהו; וראו שולחן ערוך שפא, ג; אגרות משה אבן העזר ד, פד. 60. ש"ך שפא, ב. 61. שולחן ערוך שצ. 62. שולחן ערוך שפט, א-ד. 63. צרור החיים סע' קיח; חוקי החיים שפט, ח. 64. ראו פתחי תשובה שפט, ב וערוך השולחן שפט. 65. שולחן ערוך שמי, יד. 66. ילקוט יוסף ט, יט. 67. ראו שולחן ערוך שפ, א. 68. ש"ך שפז, א. 69. פנים מאירות ב, קנ. 70. שולחן ערוך שפ, כב. 71. הרב שמואל אליהו. 72. צרור החיים סע' פד. 73. שולחן ערוך שפד; גשר החיים כא, ה, א; פני ברוך טז, ג; צרור החיים סע' קיט, עמ' 66; ילקוט יוסף כב, ב-ה. 74. ילקוט יוסף כב, ו.

אין לקיים שיעורי תורה בבית האָל, אבל מקובל וראוי שבין מנחה לערבית יאמרו דברי תורה לעילוי נשמת הנפטר, כגון משניות ודברי מוסר⁷⁵.

ילדים. משתדלים שלא להביא ילדים קטנים לשבעה, כדי שלא יפריעו. אם הילדים בגיל חינוך ויכולים לנהוג בהתאם למעמד, אפשר להביאם⁷⁶.

אָל אסור בשמחה ובהסחת דעת מהאבלות, לכן עליו להימנע מלהשתעשע עם ילדים שבאים לבקר⁷⁷. עם זאת, האָל צריך לדאוג לילדיו ולהעניק להם את כל צרכיהם⁷⁸.

אכילה ושתייה של המבקרים שבאים לנחם. יש מנהגים שונים אם המנחמים שותים ואוכלים בבית האָל או לא. כיום מקובל ברוב המקומות להתכבד בשתייה ובאכילה⁷⁹.

שלום ומילות ברכה ופרידה. לא אומרים לאָל "שלום" כי הוא אינו בשלמות, וגם האָל אינו אומר "שלום". אם מישהו טעה ואמר "שלום" לאָל, ישיב לו שהוא אבל, ומיום רביעי לאבלות והלאה יכול להשיב "שלום"⁸⁰.

יש מתירים למנחמים ולאָל לומר "בוקר טוב", "לילה טוב" וכדומה⁸¹. וכן מותר לנענע בראשם במקום "שלום", ללחוץ את ידו של האָל ולחבק אותו⁸².

מותר לאָל לברך ולהתברך באיחולים טובים כמו "כל טוב", "בשורות טובות", "כתיבה וחתומה טובה" וכדומה⁸³.

כשאומרים לאָל "מן השמיים תנוחמו" וכדומה, טוב שיענה אמן⁸⁴.

מצוות לעילוי הנשמה. חשוב וכדאי לתת צדקה לעילוי נשמת הנפטר. טוב לארגן לימוד ש"ס משניות. ניתן לקנות משניות המחולקות לכרכים קטנים, ולחלק אותן לכל מי שמוכן לקבל על עצמו לימוד מסכת לעילוי נשמת הנפטר עד ליום השנה הראשון (יארצייט).

יש שכתבו שעיקר הנחת-רוח לנפטר הוא בלימוד תורה ובקיום מצוות. מי שמצליח להגדיל תורה ולהוסיף במהלך שנת האבלות שיעור תורה חדש, או ללמוד בעצמו יותר ולהשתתף בשיעורי תורה, גורם נחת רוח עצומה לנפטר יותר מאמירת קדיש ואפילו יותר מכתובת ספר תורה חדש⁸⁵.

75. ראו מעולם ועד עולם פרק כב. 76. הרב יעקב רוז'ה. 77. ראו שולחן ערוך שצא, א. 78. ראו שלמות חיים יורה דעה רז. 79. וראו חוט שני, נושאים שונים שעו, ד. 80. שולחן ערוך שפה, א. 81. ראו מעולם ועד עולם כד, ב. 82. ראו שרידי אש ב, קיב. 83. ירושלים במועדיה, אבלות סע' מא. 84. הליכות בין אדם לחברו כז, יז; שולחן ערוך המקוצר קפ, כב; צרור החיים סע' קמא. 85. ראו קיצור שולחן ערוך כו, כב; יביע אומר יורה דעה ג, כו.

קדיש ושליח ציבור

מעלת הקדיש. הקדיש הוא תפילה עתיקה ועוצמתית. הבקשה העיקרית בקדיש היא להתגלות מלכות ה' בעולם, ולתיקון חילול השם שנוצר בחורבן המקדש ובפיזור עם ישראל בגלויות⁸⁶. בעולם שיש בו סבל וצער, הקדיש הוא בקשה ותקווה לעולם טוב וצודק.

במישור האישי, כל יהודי מביא בחייו ביטוי לטובו של ה' בעולם. כשיהודי או יהודייה עוזבים את העולם נוצר חיסרון בכבוד ה' בעולם. בקדיש אנו מבקשים "וְיִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמִי הַגָּבֹה" - שיתגדל ויתקדש שמו הגדול של ה', כדי למלא את החלל הזה⁸⁷.

יש בקדיש גם ביטוי של אמונה ושל קבלת הדין. ברגעים קשים של אבלות אומרים "בְּעֶלְמָא דִּי בְרָא כְרַעוּתִיה" - בעולם שברא ה' כרצונו והוא מנהיג אותו בצדק⁸⁸.

הקדיש נאמר בשפה הארמית בגלל שזו הייתה השפה המדוברת בקרב היהודים בעבר⁸⁹. סיבה מהותית יותר כתובה בזוהר הקדוש: הקדיש נאמר בכוונה בארמית, שמבטאת מציאות של הסתר פנים ומצבים של כאב וסבל.

כשיהודי אומר קדיש הוא מכריז שה' נמצא גם במקומות החשוכים, ובכך הוא נותן כוח לטוב להתגלות ומתבטלות גזרות רעות⁹⁰.

חובת אמירתו. הבנים האבלים חייבים לומר קדיש על הוריהם בשנת האבלות, ולאחר מכן בכל שנה ביום הפטירה. בגלל שהקדיש גורם לקידוש ה' ולחיזוק האמונה, אמירתו מביאה מנוחה ושלווה לנשמת הנפטר ויש בה תועלת גדולה מאוד לעילוי נשמתו⁹¹. לכן באמירתו מקיימים מצוות כיבוד הורים⁹².

קרובים אחרים כמו הבעל או האחים אינם צריכים לומר קדיש, אבל הם רשאים לומר אם הוריהם אינם מקפידים על כך⁹³.

מי שנפטר או נפטרה ללא בנים שיאמרו עליהם קדיש, נכון שהאב, האח או אחד הקרובים יאמר קדיש בשנת האבלות. אישה נשואה שנפטרה ללא בנים, נכון שבעלה יאמר עליה קדיש⁹⁴.

86. ערוך השולחן, אורח חיים נה, א. 87. שמחת ישראל, מאמרי שמחה סע' לט. 88. גשר החיים ל, ד, א. 89. תוספות ברכות ג, א. 90. ראו זוהר שמות קכט, ב. 91. בית יוסף סוף סימן שעו. 92. חיי אדם סז, ו; פלא יועץ, ערך כבוד אב ואם. 93. ראו רמ"א שעו, ד. 94. רב פעלים אורח חיים ד, ז; ילקוט יוסף ל, לו-לז.

אם אין קרוב שיאמר קדיש על הנפטר, ראוי לשלם למי שמוכן לומר עליו קדיש בשנת האבלות.⁹⁵

דיני הקדיש. מי שבא להתפלל עם האבלים והוא בעצמו בשנת אבלות, יכול לומר קדיש עם האבלים.⁹⁶ ראוי שיאמר את הקדיש בשקט כדי שלא לפגוע באבלים.

במהלך השנה כשאומרים קדיש בבית הכנסת, צריך האבֵּל להתאמץ לעמוד ליד אבלים נוספים שאומרים קדיש ולומר את הקדיש בקצב שווה איתם. כך הציבור שומע היטב בלי להתבלבל ועונה "אמן" כראוי.⁹⁷

סוגי הקדיש. בסידור כתוב איזה נוסח של קדיש אומרים במהלך התפילה. העיקרון הוא שאחרי אמירת פסוקים מהתנ"ך, כגון תהלים, אומרים קדיש יתום. ואחרי לימוד תורה שבעל-פה, כגון שיעור תורה בין מנחה לערבית, אומרים קדיש "על ישראל".

סיום אמירת הקדיש. אשכנזים וחלק מהתימנים מפסיקים לומר קדיש לאחר אחד עשר חודשים, בין בשנה רגילה ובין בשנה מעוברת. אם הקבורה הייתה למשל בתאריך ח' באדר, אומרים קדיש עד ז' בשבט ולאחר מכן מפסיקים. ובשנה מעוברת כשיש חודש אדר ב', אומרים עד ז' בטבת.

ספרדים נוהגים להפסיק בסיום אחד עשר חודשים לשבוע אחד, ואז חוזרים לומר קדיש כשלושה שבועות עד לסיום שנים עשר חודשים, גם אם השנה מעוברת.⁹⁸

שליח ציבור בשנת האבלות. תימנים משתדלים שהאבל יהיה חזן במהלך השבעה.⁹⁹ אשכנזים וחלק מהספרדים משתדלים שאבֵּל על הוריו יהיה חזן בתפילה או לפחות בחלק מהתפילה במהלך כל שנת האבלות.¹⁰⁰ אבל חלק מהספרדים נוהגים שאינו ניגש להיות חזן במהלך השבעה.¹⁰¹

אם אין לנפטר בנים, טוב שהקרוב שאומר עליו קדיש יהיה גם חזן במהלך שנת האבלות.¹⁰² חשוב להדגיש שאין חובה להיות חזן, ובוודאי שאין לעורר מריבה על כך ח"ו. יש יותר נחת רוח לנפטר כשבנו מוותר בשביל השלום.

בתפילות חגיגות כמו שבת וחגים, הלל ומוסף - נוהגים האשכנזים שהאבֵּל בשנת אבלותו אינו ניגש להיות חזן.¹⁰³ ספרדים ותימנים מקילים בכך.¹⁰⁴

95. מגן אברהם קלב, ב. 96. צרור החיים סע' קנו. 97. בנין ציון א, קכב; גשר החיים ל, י. 98. רמ"א שען, ד; גשר החיים ל, ט, ג; שולחן ערוך המקוצר אורח חיים כה, ט; ילקוט יוסף ל, ה. 99. שולחן ערוך המקוצר קפז, ז; בית מועד כ, ה. 100. רמ"א שען, ד; ילקוט יוסף כט, ד. 101. צרור החיים תחילת פרק י. 102. פני ברוך י הע' לה. 103. רמ"א שען, ד. 104. צרור החיים סע' רטו; ילקוט יוסף כט, ד-ה; שולחן ערוך המקוצר קצא, ו.